

Budapesti Levéltári Mozaikok

2019/2. szám (régi sorozat 2. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2019.2](https://doi.org/10.56045/BLM.2019.2)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/08/leveltari-mozaikok-2/>

LUKÁCS ANIKÓ

Karácsony emigrációban

Levéltárban őrzött családi iratok, levelek, levelezőlapok, fotók segítségével mutatja be a cikk egy emigráns magyar család életét a karácsony ünneplésén keresztül. Az ünnep alkalmat ad a régi élet megidézésére, azzal való azonosság, a jelenből való kiszakadás, az identitás folytonosságának és az otthon nélkülség kifejezésére. A karácsonyi levelek és fotók segítségével egy jómódú fővárosi család, a Padányi Gulyás család életébe nyerünk bepillantást, milyen volt Budapesten és milyen idegenben.

Kulcsszavak: *emigráció, család, karácsony, 19-20. század, Padányi Gulyás család, menekült*

A karácsony ünneplésében a 19. század során jelentős változás ment végbe: elsősorban a városi felső- és középrétegeknél elterjedt a karácsonyfa-állítás szokása, kialakult az ünnep ma is meghatározó zenei, képi és tárgyi világa, egyre általánosabbá vált a gyermekek megajándékozása, aminek köszönhetően a karácsony a 19. század végére a kereskedelem ünnepévé is vált. Vallási ünnepből elsősorban családi ünnep lett, amelynek középpontjába a családi együttlét került. A karácsony emlékei a Budapest Főváros Levéltárában őrzött családi iratanyagokban is jelen vannak: naplóbejegyzések, emlékiratok, levelek, képes üdvözlőlapok, ajándéknak szánt gyerekrajzok, a Jézuskának küldött levelek és nem utolsósorban családi fotók tanúskodnak arról, hogyan ünnepelték a karácsonyt a fővárosi családok a 19. század végén, illetve a 20. században.

A 20. századi Magyarországon a közös ünneplés számos családban csak múltbéli emlék volt. Sokan éltek távolabb családjuktól elszakítva más országban, más kontinensen, például azért, mert kényszerből vagy a jobb, szabadabb élet reményében az emigrációt választották. A karácsonyt az új hazában részben az otthoni, részben az ottani szokásokhoz alkalmazkodva ünnepelték, az ünneplésbe a Magyarországon maradt családtagokat is bevonták, a család legalább gondolatban egyesült az ünnep idején: a külföldi rokonoktól érkezett karácsonyi üdvözlőlapok, illetve a karácsonyfáról, az alatta elhelyezett csomagokról, az ünnepi asztalról, illetve az ünneplő családról készített és az otthon maradtaknak elküldött amatőr fotók szintén gyakori szereplői a levéltár családi fondjainak.

Nem volt ez másképp a Padányi Gulyás családban sem. Az építészként és politikusként is sikeres pályát befutó Padányi Gulyás Jenő (Técső, 1900 – Billings, 1982) feleségével, Náray Szabó Mártával (Budapest, 1903 – Billings, 1975) és lányaikkal, Rikával (†1939), Katával (Budapest, 1930 – Billings, 2010), Júliával (Budapest, 1932 k.) és Dórával (Budapest, 1938) egy gellérthegyi villában éltek. A nyarakat leányfalui házukban töltötték, a család kényelmét több fős személyzet biztosította, Jenő Mercedest vezetett. Jó módban, polgári életet éltek – egészen 1944 végéig, amikor a család itt most nem részletezendő okokból Sopronba menekült, innen 1945 márciusában Németországba, majd néhány évvel később az Egyesült Államokba emigrált, ahol a vadnyugaton, a montanabeli Billingsben telepedett le. Padányi Gulyásék évtizedeken keresztül intenzív kapcsolatot tartottak fenn a családfő Budapesten maradt öccsével, Padányi Gulyás Gyulával (Máramarossziget, 1910 – Budapest, 1987) és feleségével, Walleshausen Évával (Hortobágy, 1917 – Budapest, 1988), erről tanúskodik a Budapest Főváros Levéltára őrizetében megtalálható nem egészen egy doboznyi családi levelezés (BFL XIV.210), amelynek nagyobbik részét Padányi Gulyás Jenőék a németországi évek alatt, kisebbik részét az Egyesült Államokból küldött levelei teszik ki.

Padányi Gulyás Jenő és családja a bajorországi Neureichenau községben, a faluközponttól több kilométerre, egy magánháznál bérelt emeletes ágyakkal berendezett kis szobát, ahol a következő éveket töltötték. Igyekeztek minél otthonosabbá tenni környezetüket, de a kényszerből választott emigráció első éveitől kezdve egy pillanatra sem feledkeztek el arról, hogy az otthon máshol van. A németországi, még átmenetinek tekintett időszakban készültek a hazatérésre, tudatosan dolgoztak a magyarországi emlékek megtartásán, és az otthon képei, az otthonra való reflexiók valamennyiük leveleiben nagyon erőteljesen jelennek meg. A Padányi Gulyás család a karácsonyt 1944 előtt Jenőéknél, az Orlay utcai házban ünnepelte, ahol a gyerekek nagybátyját, Gyulát is minden évben vendégül látták. Természetes tehát, hogy levelezésükben a közösen töltött varázslatos karácsonyestekre való emlékezés különös hangsúlyt kap. „A régi karácsonyok emléke otthoni emlékeim legfényesebb pontja, a szeretet és

a szépség megtestesülése.” – vallott Júlia nagybátyjának 1948-ban. „Vajjon a nagy betlehem megvan még?” – tette fel a kérdést a legidősebb lány, Kata Gyulának 1947-ben.

1. kép. Karácsony 1935-ben. A kép valószínűleg a Padányi Gulyás család Orlay utcai otthonában készült Rikáról, Júliáról és Katáról.

Az emlékezést segítette az idegennek érzett, mégis ismerős havas táj, amely már a 19. században is meghatározta a karácsonyi ünnep képi világát: Padányi Gulyás Jenő a következőképpen kötötte össze gyermekkori emlékeit a jelennel öccsének írott levelében 1947-ben *„A szobában barátságos meleg. Az ablakon át az a fajta téli tájkép, amit voltaképp kisgyermekkorunk óta ismerünk. Ezeket a tájakat, ezt a havas világot, eget, házat, kivilágított ablakot festették fel a kéményseprő, meg a fűszeres ajándéknaptárakra, amiket ilyentájt ajándékba kaptunk s amiket nyilván itt nyomtattak valahol Norinbergában. Csak akkor még nem tudtuk, hogy miért is vannak idegen tájak, idegen hangulatok a naptárokon. Most aztán már ismerjük őket.”*

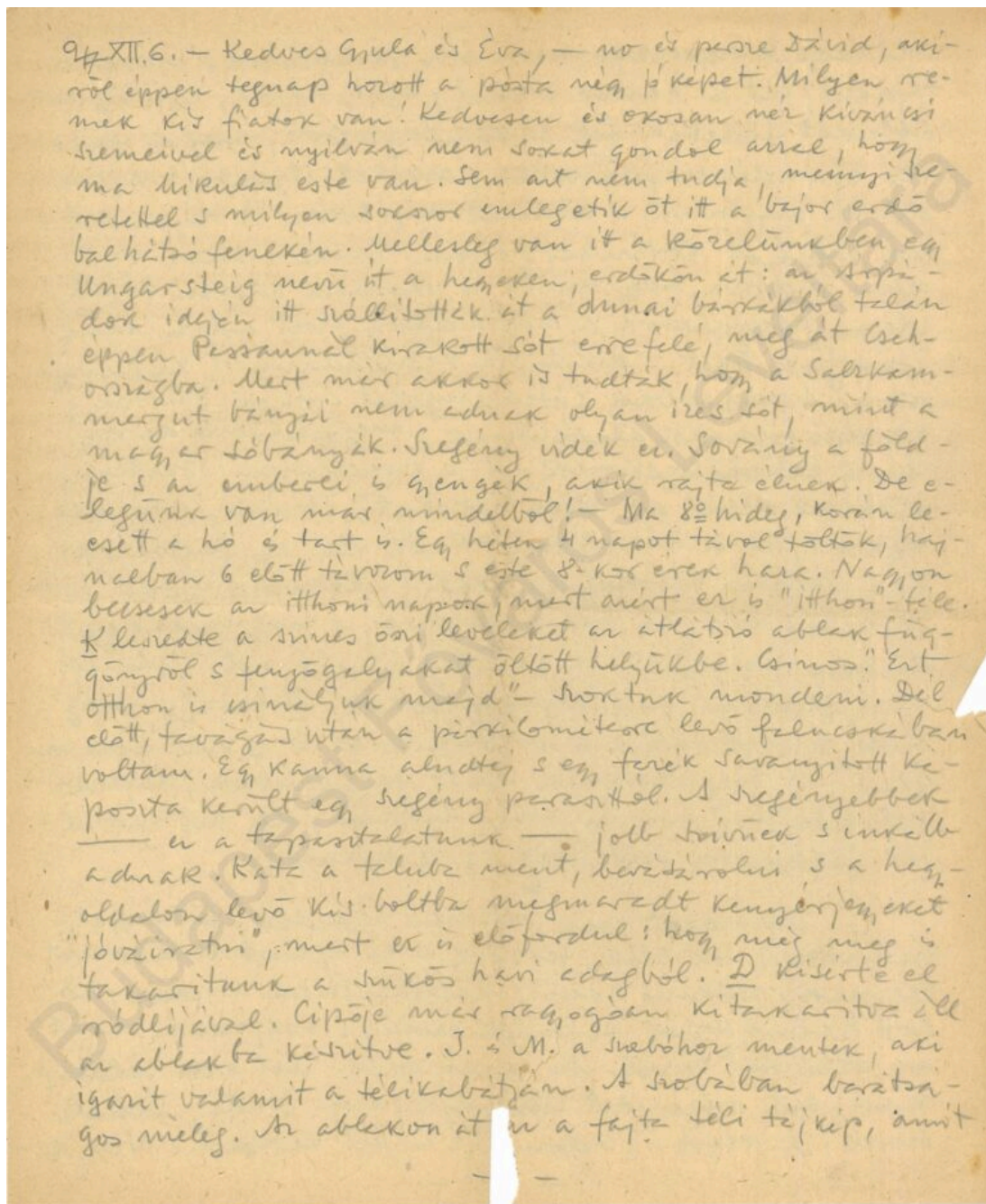
1947. Dec. 26.

Kedves kis Dávid –
 Itt a karácsonyfa alatt ülök, és írok
 levelet. A Jézuska hozott nekem
 egy nagy táblát, mert nekem csak
 kicsi volt. És egy mézeskalács-házat,
 Jancsi és Juliskával és a boszorká-
 val, négy színeshőkönyvet, és egy
 német mesehőnyvet, egy tányért, és
 két fa-angyalt, és egy lovat amely
 elesik, ha alul nyomom, és egy blust
 és szoknyát, és palaveszőt, és egy
 kis fűrészt, amely igazán vág, és
 még sok mindent. Neked mit hozott?
 Megjött-e a karácsonyfától?
 Írj meg mindent, nagyon érdekel.

2. kép. [Padányi Gulyás Dóra karácsonyi levele, 1947. december 26.](#)

Padányi Gulyásék Neureichenauban is igyekeztek szép és emlékezetes ünnepet varázsolni elsősorban a legkisebb lány, a kisiskolás és a Jézuskát még váró Dóra számára. Karácsonyfát állítottak, süteményt sütöttek, mézeskalácsházikót készítettek Jancsi és Juliskával és boszorkával. „*Furcsa, egyszerű figurák alakulnak, megfelelően az egyszerű lehetőségeknek.*” – Jenő Gyulának írott leveléből, de a többi családtag beszámolóiból is képet kapunk arról az igyekezetről, ahogy a szegényes körülmények között teremttették elő az otthoni karácsony kellékeit és idézték meg annak hangulatát a száműzetésben. Ajándékokat szereztek és készítettek (az üzletekben semmit sem lehetett kapni), rejtegettek az egyszobás lakásban. Levelet, saját maguk által készített tárgyakkal megpakolt csomagokat küldtek a magyarországi rokonoknak. Közben pedig gondolatban a régi házban jártak, és ismét együtt ünnepeltek az otthon maradt családtagokkal, és így a neureichenai karácsony a papír- és süteménydíszekkel díszített kis fával, a nehezen szerzett ajándékokkal még sokkal szegényesebbnek tűnt. A valóság, a valószerűtlennek megélt, nem is igazán megélt, hanem kívülállóként elszenvedett németországi menekülsors és a csak az emlékekben élő, de ott teljesen valószerűként megjelenő, idillikus, hajdanvolt otthoni élet feszültsége a karácsonyra készülődve fogalmazódott meg a legerőteljesebben. „*Mindezt [vagyis a készülődést] csak valami oldalsó, félfigyelmünkkel nézzük, tesszük s az egészet valószínűtlennek, valami hamis káprázatnak*

érzem, holott harmadszor készülök neki, s negyedszer már az otthontól távol. Az igazi eszem azt érzi valóságnak, azt nézi, azt számolja, ami pedig sehol sincs: a régit. Tudom, te is ezt keresed. Nos, ezzel mi itt – de talán részben te is – nem csinálhatunk okosabbat, mint igen jól, igen frissen és épen megőrizni az emlékezetben, úgy hogy bármikor frissen elővehesd s megvalósíthasd, ha lehet. Ezt nem melancholikus biztatással, nem a száműzetés nyögdecslésével mondom, hanem az építész-mérnök legszigorúbb józanságával...” – írta Jenő Gyulának 1947-ben.

3. kép. [Levél Padányi Gulyás Gyulának és feleségének, 1947. december 25.](#)

A 14 éves Júlia, két otthoni karácsonyi emlékkép felidézése kapcsán apjáihoz egészen hasonló gondolatokat, érzéseket osztott meg nagybátyja feleségével, Évával: „Ha ezekre gondolkodok, valahogy elcsendesül körülöttem a világ, nem hallom Dóra csacsogását, hogy ő

tanítónő szeretne lenni, csak valami zenét hallok és abból lassan kibontakozik a zenélődoboz hangja és az üvegdíszek halk csörrenése.”

1947. XII. 25.

Kedves Éván, -

Nagyon örömmre a „kedvesek” „Jézuska”
 remek levelepapírral is hozott nekem, csak az
 a hár, hogy nem hozott hozzá egy nem-billagó
 íróasztalt vagy esetleg egy kislány szobát. Min-
 den esetre megkértem tőled, hogy tartsd ki
 félre az új szobát, mert nincs üveg, a lámpa
 pedig nem rögzíthető, és most tényleg
 felelőre a szép új nappal, (Hölcskékben)
 próbálok írni. - Az előbb még elmentem
 a boltba, jó anyám ama kesztyűt, hogy
 legyeny Buri nem fogja tudni elkerülni
 inéni írt levelem, még Dóra fenyésgéztől,
 hogyha ő kapja tőlem levelet bizony nem
 vesztődne soha annak hibáival, hanem
 nem olvasnám el. - Az örök téma.

Keményen helleme, karácsonyok volt,
 s Davidnek helleme, karácsonyok volt, az ünnep
 örömeit és nem tette azt, mint Pika, aki első
 karácsonyán igétekben írta fel a sok
 fenyésgéztől.

Szövegem elfog omi furcsa és és két lép
 dereng fel bennem. Az egyik; a hatalmas
 karácsonyfa - négy - abban a pillanában,
 mikor belépünk a kislányok, gyerekekkel
 és szövegével megpróbálta. - Van
 valami fenyésgéztől, valami méltóságos
 ebben a képen, régi örömeit diktálódnak
 vissza belőle, és az ottani melegsége.

A másik kép; a karácsonyfa délelőtt.
 Mikor a lámpa a déli nap rávilágít a
 fenyésgéztől, fenyésgéztől és a fa tövében az
 ajándékokra.

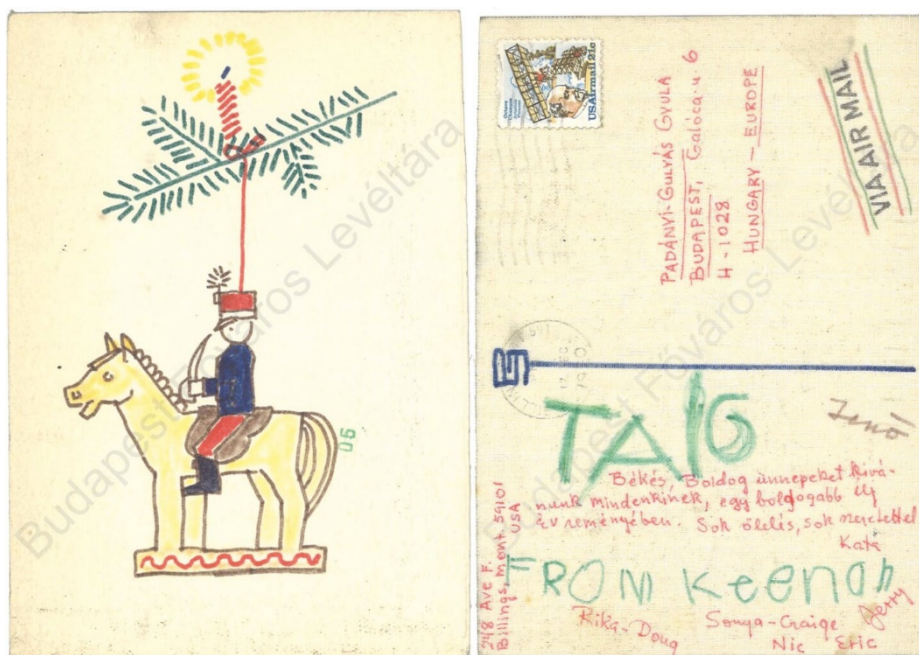
Az erekre gondolok, valahogy elcsúszás
 körülöttem a világ, mely állom Dóra csaco-
 gását, hogy a tanítónő szeretne lenni, csak
 valami zenét hallok és abból lassan kibon-
 takozik a zenélődoboz hangja és az üvegdíszek
 halk csörrenése.

Értékelésként éppen Gyulának kellett
 volna megírnom, ő látta mindent és
 emlékeztet rá. - De mégis kérek tőled,
 hogy el tudd magadnak képrelni. -

Kérem hírdet helleme, nézek fel rád,
 gondolat helleme karácsonyfaikra, amiről
 már alig látok egy - két szövegi üveg, és
 mert a többi mind fenyésgéztől és csokor,

4. kép. Padányi Gulyás Júlia levele nagynénjéhez, 1947. december 25.

A karácsony a németországi emigrációban különleges szerepet kap a Padányi Gulyás család életében, alkalmat ad a régi élet megidézésére, a jelenből való kiszakadásra, a régi élettől való azonosságot, az identitás folytonosságát jelenti a száműzetésnek, otthonnélküliségnek megélt németországi emigrációs évek alatt.

5. kép. A karácsony gondolatban közös ünneplése akkor sem maradt abba, amikor Jenő és családja új otthonra lelt Amerikában. Padányi Gulyás Kata készítette karácsonyi üdvözlőlap talán 1980-ból. Márta már nem szerepel az aláírók között.

6. kép. Kissé elmosódott karácsonyfa Padányi Gulyásék billingsi házában. A kép 1984-ben készült, ekkor a szülők már nem éltek, a magyarországi ősöket csak a fa mellett a falon lógó festmény képviseli. A képet Padányi Gulyás Kata küldte a magyarországi rokonoknak.

A képek és levelek forrása: BFL XIV.210 Padányi Gulyás Gyula és Walleshausen Éva iratai
A szerző Padányi Gulyás Jenő és családja emigrációs levelezéséről szóló tanulmánya
elolvasható [itt](#).

Lukács Anikó főlevéltáros. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett magyar és történelem szakos diplomát. Doktori tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Programján végezte, ahol 2011-ben szerzett PhD fokozatot. Kutatási területe a főváros 19–20. századi város- és társadalomtörténete, különös tekintettel a nemzeti reprezentációkra, az idegenforgalomra és arra, hogyan az egyének és családok megélik és alakítják a történelmet.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczy Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN: 2939-6921